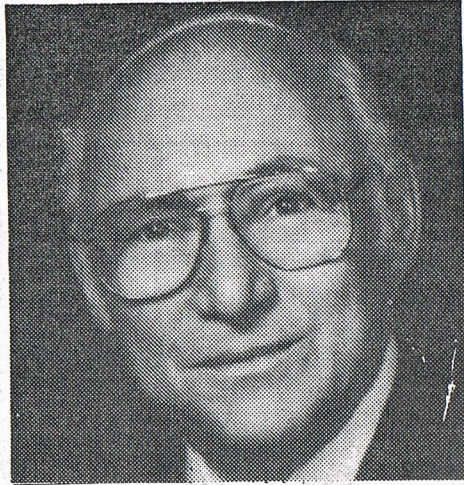

מדי שבת בשבתו

ציצים ופרחים לתורה; התבוננות בהפטרת הנחמה של השבת. כוחה של נחמה; ההפטרה השביעית "שוש אשיש בה"; שבע הפטרות הנחמה מספר ישעיהו.

מאת הרב ד"ר צבי א' יהודה

דרמה מדרשית זו – המגיעה לשיאה בנבואה השביעית – משקפת את המתח הקיים במחשבת ישראל בין תפיסת התפקיד הנבואי, כממצע בין הדיבור האלקי והעם, מצד אחד, ובין השאיפה האנושית והלאומית לדבקות ישירה ובלתי אמצעית ברצון האלוקי – ללא צורך בתיווכו של המימסד הנבואי. לאחר חורבן כה תהומי ("לקו בכפליים") – אין הנחמה מושגת בנקל. הנבואה כשלעצמה אינה מביאה לא נחמה ולא גאולה. רק בקשר הישיר שבין עם ישראל ואלוקי ישראל – או (בסיגנון בובר), ביחד הדיאלוגי של "אני-ואתה" – כשהאל פונה לעמו בלשון התגלות סיני, ובתכ-פולת של הדגשה – "אנוכי! אנוכי!" – יבואו ניחומין לעניה סוערה, ותתגלה שמחתה בכפל-כפליים: "שוש אשיש בה! תגל נפשי באלקי!".

"ואל מי תדמיון אל?"; רוממות ושגב בסגנונו של ישעיהו

הפטרת שבת נחמו מגיעה לשיאה בדברי עידוד נשגבים לעם ישראל – העייף ויגע, והמלא תקווה – כי האל, שהוא אלוקי עולם, בורא קצוות הארץ, אשר "לא ייעף ולא ייגע" – יתן להם כוח ועוצמה (כ"ט"א).

נותן ליעף כח, ולאין אונים, עצמה ירבה.

ועפו נערים ויגעו, ובחורים כשול וכשלו, וקווי ה' יחליפו כוח, יעלו אבר כנשרים; ירוצו ולא ייגעו, ילכו ולא ייעפו!

"הנותן ליעף כוח" – ניב זה חדר לנוסח ברכות השחר היומיומיות של היהודי. סיגנון המליצה בהמשך הקטע, "ויעפו נערים וגו'", יש להבינו כמיוסד על העיקרון התיאולוגי, החוזר ונשנה פעמיים בפרק "נחמו" (י"ח; כ"ה): "ואל מי תדמיון אל, ומה דמות תערכו לו?"; "ואל מי תדמיוני ואשווה, ויאמר קדושי?"; האל, שהוא במהותו "קדוש" – נבדל, נשגב ומעולה מכל דמיון והש-וואה; כפי שחזה ושמע ישעיהו עצמו בחזון הקדשתו בשירת השרפים, "קדוש, קדוש, קדוש!" – הוא למעלה מכל דימוי ומשל נבואי. וכל משל מליצי קצר מהביע גדולתו. אמנם גדול כוח נביאים שמדמים צורה ליצורה, אולם ישעיהו מרגיש צורך להסתייג: כוחו של האל הוא מוחלט: "לא ייעף ולא ייגע, אין חקר לתבונתו!". אולם כוחו של האדם הוא מוגבל. אולם הכוח שהאל נותן לקניו הוא

ובאו ציון ברנה, ושמחת עולם על ראשם; ששון ושמחה ישיגו, ונסו יגון ואנחה!".

שבע נבואות הנחמה ומשמעות סדרן; רבישיח בין הקב"ה, הנביאים וישראל; מקורה וכוחה של נחמה

אחרי "שבת נחמו", שהיא הראשונה ב"שבע שבתות הנחמה", באות יתר שש שבתות הנחמה, שבהן קוראים נבואות נחמה לא לפי סדרן בנחמות ישעיהו, אלא לפי סדר מופלא אחר, שמן הראוי לפענח את סודו ומסתוריותו. השבת – שלפני שבת שובה – היא השביעית בשבתות הנחמה. וזה סדרן של שבע נבואות הנחמה:

1. "נחמו, נחמו עמי!" (מ' א"כ"ו).
2. "ותאמר ציון: עזבני ה'!" (מ"ט י"ד-נ"א ג').
3. "עניה סוערה לא נחמה!" (נ"ד י"א-נ"ה ה').
4. "אנוכי, אנוכי – הוא מנחמם!" (נ"א י"ב-נ"ב י"ב).
5. "רני עקרה לא ילדה!" (נ"ד א"י).
6. "קומי אורי! כי בא אורדך!" (ס' א' כ"ב).
7. "שוש אשיש בה! תגל נפשי באלהי!" (ס"א י" – ס"ג ט').

רבי מרדכי יפה, בעל הלבושים (פולין 1535-1612) בספרו "לבוש החור" (פראג, ש"ג; סימן תל"ח ס"ק ח') מסביר את מובנן הכללי של שבע הפטרות הנחמה – ומוסיף: "אלא שעדיין צריך טעם למה אומרים אותן בזה הסדר, זו אחר זו, ואין אומרים אותן כסדר שהן כתובות בנביא... וצריך עיון. ואחר כך מצאתי בספר אבודרהם טעם רמזיני לחזק זה על דבר צחות... וכאן מוזכר בעל

בעיקר. ביסודו, הנושא ראוי לדיון הגיוני, במישור רים שונים, ונתון להכרעה מושכלת. אולם, יש להדגיש, כי הכינוי הזה, "ישעיהו השני", המושרש כל-כך בקרב המוני העם, כאילו הוא מיוסד על הלכה למשה מסיני, אין לו, לאמיתו של דבר, כל בסיס – לא במסורת ולא במדע; וכל עצם המושג של "שנייות ישעיהו" הוא לעת עתה בגדר השערה גרידא, ללא כל הצדקה השקפתית או הוכחה מחקרית.

נבואת "נחמו" מופיעה, בתבניתה ובתוכנה, בתור נבואת הקדמה, דרך קריאה על הנביאים והקדשתם לתפקידם כנביאי נחמה. הקריאה "נחמו" מופיעה פעמיים ("כפליים"), לשם הדגשה וזירוז, והיא מקבילה לסיום הפסוק שלאחריו, "כי לקחה מיד ה' כפליים בכל חטאיך תיה". חז"ל קשרו נבואת נחמה זו עם הכתוב הקינתי באיכה (א' ח'), "חטא חטאה ירושלים", ודרשו: "חטאו בכפליים; לקו בכפליים; והתנחמו בכפליים". את הקריאה "נחמו", אפשר לפרש בשני אופנים: כדברי הנביא אל בני העם, או כדברי האל אל הנביאים. כדברי הנביא אל בני העם: "נחמו (התנחמו), או, נחמו זה את זה, אתם, עמי!" או, כדברי האל אל הנביאים: האל פונה אליהם (בלשון רבים), "נחמו (את) עמי!" (אילו הייתה זו פנייה לנביא אחד, היה צריך להיות "נחם", או, "נחמם"). הנבואה מדברת על שני "קולות" של האל. האחד קריאה לטבע, "קול קורא", והשני קריאה לנביא, "קול אומר, 'קרא'!". "הקול" הראשון (ג"ה):

קול קורא:
במדבר, פנו דרך ה';
ישרו בערבה מסילה לאלוקינו!
כל גיא ינשא. וכל הר וגבעה ישפלו;

מ"נחמו נחמו עמי!" עד "שוש אשיש בה"; השביעית בשבע שבתות הנחמה; מה פשר ה"קול-קורא" בנבואת נחמו?

שבע השבתות האחרונות של השנה היהודית – החל מהשבת שאחרי צום תשעה באב ועד השבת שלפני ראש-השנה – ידועות במסורת ישראל בשם שבע שבתות הנחמה (שבעא נחמתא). ייחודן בהפטרות שלהן: בעוד שאר הפטרות מעוגנות כהשלמה לתוכן קריאת התורה של השבת, או הולמות את צביונה המיוחד של השבת, הרי שבע הפטרות של שבתות אלו הן כולן נבואות נחמה, הלקוחות מחלק הנחמות של ספר ישעיהו (מפרק מ' ואילך).

ההפטרה הראשונה של שבע שבתות הנחמה – הפטרת "שבת נחמו" (ישעיה מ' א' – כ"ו) – היא גם הנבואה הראשונה של חלק הנחמות שבספר ישעיהו – שהוא קובץ נפרד כשלעצמו, הכולל נבואות נחמה בעלות צביון מיוחד. קטע זה מתבלט בייחודו, לא רק בסגנונו וברעיונותיו, אלא גם מן הבחינה העריכתית של כל הספר – בבואו, בצורה משמעותית ברורה ביותר, לאחר קטע של סיפורי מעשים (פרקים ל"ד-ל"ט), הקשור למצור סנחריב בימי המלך חזקיהו (שנת 700 לפני הספירה בקירוב); קטע המקביל, כמעט לגמרי (בשניונים זעירים ביותר) לפרקי דברי הימים ("היסטוריה") שבספר מלכים (ב' י"ח י"ג – כ' כ"א). הקטע ה"היסטורי" שבאמצע הספר הנבואי (ל"ד-ל"ט), בא לחלק, מבחינה צורנית ותבניתית, בין חלק הנבואות הראשון של ספר ישעיהו (א' –

סנחריב בימי המלך חזקיהו (שנת 700 לפני הספירה בקירוב); קטע המקביל, כמעט לגמרי (בשינויים זעירים ביותר) לפרקי דברי הימים ("היסטוריה") שבספר מלכים (ב' י"ח י"ג - כ' כ"א). הקטע ה"היסטורי" שבאמצע הספר הנבואי (ל'ר"ל ט), בא לחלק, מבחינה צורנית ותבניתית, בין חלק הנבואות הראשון של ספר ישעיהו (א' ל"ה) לבין חלקו השני (מ' ס"ו). כבר חז"ל היו מודעים להבדלים ההשקפתיים שבין שני חלקי הנבואות שבספר ישעיהו (כך מוכח, לדעת, ממאמר רבי שמאלי שבסוף מסכת מכות). בעצם עריכת הספר מסתמן, איפוא, ההבדל הספרותי בין שני חלקי ספר ישעיהו (וזאת, מבלי כל קשר לשאלה ההיסטורית והספרותית, האם נביא אחד לפנינו או שני נביאים שנתנבאו בזמנים שונים): החלק הראשון של ספר ישעיהו, נבואותיו שזורות באופן ברור במערבולת המאורעות המדיניים של ימי אחז וחזקיהו, שבימי ישעיהו בן אמוץ (המחצית השנייה של המאה השמינית לפני הספירה); בעוד שהחלק השני של ספר ישעיהו (פרקים מ' - ס"ו), כולל קובץ נבואות נחמה נשגבות, שהיקפן אסכזעוטי ואוניברסלי, ואופקן ההיסטורי רחב וכולל גם את תקופת שיבת ציון, שלאחר גלות בבל; ואף שמו של כורש מלך פרס, בעל ההצהרה של "מי בכם... ויעל", מוזכר בנבואות אלו.

לקובץ נבואות נחמה זה - שממנו נובעות כל שבע הפטרות הנחמה שבתום השנה היהודית; המתחיל בקריאת "נחמו נחמו עמי" - אין כותרת מיוחדת משלו. פרקי הקובץ הזה נתקבלו, במסורת כתבי הקודש שבידינו, כהמשך וכיחידה ספרותית אחת, נמצא כל ספר ישעיהו (בשלמותו, ללא חלוקה חיצונית) גם בכל כתבי היד הקדומים של המקרא, כולל טופס ספר ישעיהו הקדום ביותר שבידינו, שנתגלה בין המגילות הגנוזות שבסביבות ים המלח. לפיכך, מקובל להניח, בקרב חוקרי המקרא השקולים וחכמי ישראל הנאמנים למסורת המקודשת מדור דור, כי נבואות הקובץ הזה - כמו כל שאר נבואות הספר כולו - הן של נביא אחד, ישעיהו בן אמוץ, ששמו מופיע בכותרת שבתחילת הספר. אמנם, רוב חוקרי המקרא בימינו, ובעיקר מחוגי בקורת המקרא, מייחסים פרקי נחמה אלו (בעיקר, מפרק מ' ואילך), לנביא אחר, מאוחר יותר (או לנביאים שונים ומאוחרים יותר).

מנהג רווח קיים בימינו לכנות את כל קובץ הנחמות בספר ישעיהו (ואת נביאו) בשם "ישעיהו השני". מי שחושב או משוכנע, מתוך טעמים הנראים, לפרקים מסויימים בכל ספר מספרי הנביאים, המיוחסים לנביא אחד, נכתבו בידי נביא אחר, הרשות בידו; הוא אינו הופך משום כך לכופר

על ידי הניב "קול קורא" הוא פתיחתי. תוכן דברי הקריאה של הקול הקורא כלול בהמשך הקטע, בשלושה חרוזים תקבולתיים: "במדבר", כל גיא, "ונגלה". הניב המליצי השגור, "קול קורא במדבר", לתאר דברים חסרי השפעה, שאינם משיגים את מטרתם, מיוסד על קריאה מסולפת של הפסוק, בניגוד לטעמי המקרא. אחרי "קול קורא" ישנה הפסקה. הקריאה של ה"קול" באה בתקבולת, והיא מופנית אל כוחות הטבע, עם פקודה אלוקית לסלול ולפנות דרך להתגלות כבוד האלוקים, באמצעות גאולת ישראל, בשיבתם לציון. התקבולת היא שלמה:

מדבר בערבה

כלומר: במדבר (ובערבה), פנו (וישרו) דרך (ומסילה) לה' אלוקינו. הניב "דרך ה'" משמעותו, לפי תרגום יונתן, "דרך פני העם ה'"; ר' מסלה לאלוקינו" - "מסלה לכנסת ישראל של אלוקינו". וכך הבין רש"י: "במדבר, פנו דרך ה': דרך (אל) ירושלים, לשוב גלויותיה לתוכה". גדולת ה' נובעת מגאולת ישראל: הדרך לקיבוץ גלויות היא "דרך ה'".

החרוז השני, מרחיב בתיאור צמד הפעלים "פנו/ישרו" שבחרו הקודם לו: המקומות הנמוכים יתרומו ויעלו ויהיו גבוהים; והמקומות הגבוהים ישקעו וירדו ויהיו נמוכים; ואז תהיה הדרך ישרה: מצד אחד, "כל גיא ינשא"; ומצד שני, "כל הר וגבעה ישפל". ואז: "והיה העקוב למישור" - המקומות העקומים והמפותלים ייפכו לארץ מישור; "והרכסים לבקעה" - הרכסים, שהם (לפי רש"י) "הרים הסמוכים זה לזה, ומתוך סמיכתם, מורד שביניהם זקוף ואינו מעוקם, שיהא נוח לירד ולהעלות", ייפכו לבקעה, שהיא "ארץ חלקה ושווה". וכך נסללת הדרך לגולים השבים לציון, כנבואה שבקובץ הראשון (ל"ה ח'), "והיה שם מסלול ודרך, ודרך הקודש יקרא לה"; דרך זו תהיה ללא תחתיים, ללא פראי אדם וללא חיות טורפות. בדרך זו יבואו הגאולים (שם י'): "ופדויי ה' ישובון,

1535-1612) בספרו "לבוש החור" (פראג, שפ"ג; סימן תכ"ח ס"ק ח') מסביר את מובנן הכללי של שבע הפטרות הנחמה - ומוסיף: "אלא שעדיין צריך טעם למה אומרים אותן בזה הסדר, זו אחר זו, ואין אומרים אותן כסדר שהן כתובות בנביא... וצריך עיון. ואחר כך מצאתי בספר אבודרהם טעם במדרש לסדר זה על דרך צחות..." וכאן מזכיר בעל ה"לבושים את הטעם שבמדרש שמביא רבי דוד אבודרהם (חכם ספרדי במאה ה"ד) בספרו (ירושל"ם תשי"ט, עמ' ש"ג).

המדרש הנהדר הזה - שללא ספק שורשיו נעוצים במקורות מדרשיים קדומים (ושלא הצלחתי עד עתה למצוא את מקורו הקדום יותר בספרות המדרשית המצוייה בידינו) - רואה בשבע הפתיחות של שבע נבואות הנחמה כעין רבישיח דרמטי בין הקב"ה, הנביאים וכנסת ישראל, לפי המתכונת הבאה:

1. **הקב"ה לנביאים:** "נחמו, נחמו עמי": תוכן השבת הראשונה לאחר צום החורבן: הנביאים נקראים לנחם את כנסת ישראל, והם מנחמים אותה; אולם ללא הועיל.
2. **כנסת ישראל לנביאים:** "ותאמר ציון: עזבני ה', וה' שכחתי": משיבה כנסת ישראל, "עזבני ה' וה' שכחני"; איני מתפייסת מנחמת הנביאים. כך מתחילה הפטרת השבת השנייה.
3. **הנביאים לקב"ה:** "עניה סוערה לא נוחמה!": כלומר, הנביאים חוזרים ואומרים לפני הקב"ה, הנה כנסת ישראל לא נתפייסה בתנחומין שלנו; כי רצונה שהקב"ה בעצמו ינחמנה. נושא שבת הנחמה השלישית.
4. **הקב"ה לכנסת ישראל:** "אנוכי, אנוכי - הוא מנחמכם!": ואז חוזר הקב"ה ואומר לכנסת ישראל, אנוכי אנוכי - אני בעצמי, ולא על ידי מלאך ולא על ידי שליח - אנחם אתכם. כך, בשבת הרביעית.
5. **הקב"ה לכנסת ישראל:** "רני עקרה לא ילדה": אילו הם דברי ניחומים במישורין של הקב"ה. זוהי הפטרת שבת הנחמה החמישית.
6. **הקב"ה לכנסת ישראל:** "קומי אורי! כי בא אורך!": אף עילו הם ניחומים במישורין של הקב"ה. דברי הנחמה של הקב"ה חוזרים ונשנים גם בשבת השישית.
7. **כנסת ישראל מצהירה:** "שוש איש בה! תגל נפשי באלהי!": לבסוף - בשבת השביעית - באה התשובה החיובית של ישראל: עתה יש לי באמת לשוש ולשמוח, "תגל נפשי באלהי, כי הלבשיני בגדי ישע".

הקדשתו בשירת השרפים, "קדוש, קדוש, קדוש" - הוא למעלה מכל דימוי ומשל נבואי. וכל משל מליצי קצר מהביע גדולתו. אמנם גדול כוח נביאים שמדמים צורה ליוצרה, אולם ישעיהו מרגיש צורך להסתייג: כוחו של האל הוא מוחלט: "לא ייעף ולא ייגע, אין חקר לתבונתו". אולם כוחו של האדם הוא מוגבל. אולם הכוח שהאל נתן לקניו הוא למעלה מכל דימוי והשוואה.

גם במצבים הקשים ביותר, גם במקום כשהחזק קים ביותר בין בני אנוש מובסים ומוכרעים, עם ישראל חי ויחיה ויתקיים לעד, בכוחו של האל: גם בתנאים אשר בהם נערים ובחורים (סמל לפסגת הכוח בקרב בני תמותה) יגעו ויכשלו - גם אז: "קווי ה' יחליפו כחו"; גם כאשר בני העם נראים כאילו כנפיהם נגדו ונוצותיהם נשרו - כנשר הזו (הנקרא כך על שום נשיית נוצותיו) - יש לו תקווה: "עלו אבר כנשרים; ירצו ולא ייגעו, ילכו ולא ייעפו!"

"בכל צרתם לו/לא צרו!"; משמעות הקרי והכתיב לו/לא; הזדהות ואהבה בין עם ישראל ואלוקי ישראל - בצרה ובגאולה

הפסוק המסיים של הפטרה, דן "בחסדי ה'" (ישעיהו ס"ג ט): "בכל צרתם לו/לא צרו - באהבתו ובחמלתו הוא גאלם, וינטלם וינשאם כל ימי עולם!" פירוש הכתוב לפי הכתיב (לא צרו, בא'): האלוקים, מתוך אהבתו וחמלתו לעמו, אינו מיצר להם כפי המגיע להם בהתאם למידת הדין (רש"י): "לא היצר להם כפי מעלליהם שהיו ראויין ללקות..." בימינו, לאחר השואה, אנו תמהים: האומנם?! האומנם הצרות של עמינו הן פחות מהמגיע לנו?! פירוש הכתוב לפי הכתיב (לו צרו בו'): האלוקים כביכול מצטער בכל הצרות של העם: "בכל צרתם, לו (לאלוקים), צרו!" מבחינה רעיונית שני המובנים מתלכדים: האלוקים מגלה את אהבתו לעמו אף בזמני פורענות וצרות, והוא מושיעם, ומבטיח את המשכיות קיומם הנצחי - "וינטלם וינשאם כל ימי עולם!" - והאלוקים מזדהה עם עמו בצרותו, וכשהוא גואל את ישראל הוא, כביכול, גואל את עצמו. אמרו חז"ל, כי בעתות הגלות, השכינה בגלות, ובעת הגאולה, השכינה נגאלת. כי הקדוש ברוך הוא וישראל אחד הם בגלות ובגאולה. זה כוחה של נחמה.

שבת שלום ומבורך!